

Metodické odporúčanie na tvorbu a implementáciu inštitucionálnej politiky otvorenej vedy pre inštitúcie vykonávajúce vedu a výskum

Cieľové skupiny: vysoké školy, Slovenská akadémia vied a iné inštitúcie vykonávajúce vedu a výskum

Spracoval: Centrum vedecko-technických informácií SR

Zverejnené: 2022

Licencia: Metodické odporúčanie je zverejnené pod licenciou CC BY 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Obsah

Základná terminológia	4
Článok 1 Úvodné ustanovenie	5
Článok 2 Všeobecné informácie	5
Článok 3 Proces tvorby a implementácia inštitucionálnej politiky otvorenej vedy	6
Fáza 1 – Identifikácia problému	7
Fáza 2 – Nastavenie procesu tvorby	7
Fáza 3 – Stanovenie priorít a vlastné vypracovanie	7
Fáza 4 – Proces implementácie	8
Fáza 5 – Hodnotenie	8
Fáza 6 – Komunikácia	9
Článok 4 Model a štruktúra inštitucionálnej politiky otvorenej vedy	9
Článok 5 Propagácia a vzdelávanie	10
Článok 6 Záverečné ustanovenia	10
PRÍLOHA 1	11
MODEL POLITIKY OTVORENEJ VEDY PRE INŠTITÚCIE VYKONÁVAJÚCE VEDU A VÝSKUM	11
1. Preambula	12
2. Právomoc a účinnosť politiky	12
3. Základné pojmy	12
4. Práva, zodpovednosť a povinnosti	13
5. Otvorený prístup k vedeckým publikáciám	14
6. Otvorený prístup k výskumným dátam	15
7. Softvér s otvoreným zdrojovým kódom (Open Source softvér)	15
8. Infraštruktúra	16
9. Verejné licencie	16
10. Posudzovanie a hodnotenie výskumu	16
11. Otvorená veda a občianska veda	17
12. Školenia a vzdelávanie	17
13. Platnosť politiky	17

Základná terminológia

Otvorená veda je zastrešujúci pojem, pod ktorý spadá súbor postupov, ktoré zvyšujú transparentnosť a prístupnosť vedeckého výskumu. Ide o prístup k výskumnému procesu založený na spolupráci, zdieľaní a otvorenom šírení poznatkov pomocou optimálneho využitia digitálnych technológií a aplikovania princípov otvorenosti v každom aspekte výskumného cyklu.

Otvorený prístup (angl. Open Access, ďalej OA) je model uverejňovania výsledkov vedeckého výskumu, ktorý zaisťuje bezplatný online prístup k výsledkom vedy a výskumu, pri zachovaní podmienok autorského práva a duševného vlastníctva prostredníctvom verejných licencií.

Zelená cesta otvoreného prístupu označuje publikovanie v časopisoch a knižných publikáciách, ktoré sú dostupné na základe predplatného/zakúpenia, pričom autor v súlade s autorskými právami stanovenými vydavateľstvom uloží prácu do vhodného otvoreného repozitára, tzv. autoarchivácia.

Zlatá cesta otvoreného prístupu znamená publikovanie v časopisoch a knižných publikáciách s otvoreným prístupom, pričom prípadné finančné náklady na publikovanie (Article Processing Charges/Book Processing Charges, ďalej ako APC/BPC) znáša autor/inštitúcia.

Publikácia je recenzovaná publikovaná práca vedecko-výskumných pracovníkov. Publikáciou sa rozumie článok v časopise, príspevok v zborníku, monografia, kapitola v monografii, výskumná správa a iné dokumenty, ktoré vznikli ako publikačný výstup vedeckého projektu.

Repozitár je online úložisko určené na uchovávanie digitálnych objektov. V repozitároch sa ukladajú akékoľvek typy dokumentov v elektronickej forme, od textových (monografie, alebo ich časti, výskumné správy, zborníky, články) až po multimediálne, ako aj výskumné dáta, a to s cieľom ich dlhodobého uchovávania.

Verejná (otvorená) licencia je právny úkon voči neurčitým osobám, ktorý chráni práva autora a zároveň používateľom dáva povolenie na opätovné použitie, zdieľanie, šírenie a prípadné modifikovanie publikácie.

Občianska veda zapája laickú verejnosť do rôznych vedeckých projektov. Môže ísť o malé projekty občianskych združení až po veľké výskumné projekty s účasťou vedcov. V projektoch občianskej vedy sa občania ako dobrovoľníci aktívne zapájajú do riešenia výskumnej otázky, a to formou zbierania materiálu a údajov, alebo pozorovaniami v teréne. Spolupracujú s profesionálnymi vedcami, výskumnými inštitúciami alebo neziskovými organizáciami, ktorí sú ich koordinátormi.

Článok 1 - Úvodné ustanovenie

Aktivity a opatrenia v oblasti otvoreného prístupu k vedeckým výstupom sú v súčasnosti zasadené do širšieho kontextu otvorenej vedy. Politika **otvorenej vedy** sa stanovuje a implementuje na národnej a inštitucionálnej úrovni. Akademické, výskumné a vedecké inštitúcie a grantové agentúry implementujú inštitucionálnu politiku otvorenej vedy vytvorenú na mieru svojim potrebám a možnostiam. Tieto metodické odporúčania slúžia ako pomôckavedeniu inštitúcie, ich cieľom je poskytnúť informácie a návod k procesu tvorby a implementácie **inštitucionálnej politiky otvorenej vedy**.

Obsahom metodických odporúčaní sú všeobecné informácie (čl. 2) o charaktere pripravovaného dokumentu politiky otvorenej vedy s ohľadom na domáce výskumne prostredie a základné usmernenia v danej veci. Následne sú v texte uvedené konkrétne návrhy na vypracovanie inštitucionálnych politik otvoreného prístupu. Metodika poskytuje strategické odporúčania pri procese tvorby dokumentu inštitucionálnej politiky (čl. 3), rozpis obsahových náležitostí (štruktúru) dokumentu (čl. 4) a poučenie o propagácii a internom vzdelávaní (čl. 5), s cieľom dosiahnutia efektívneho implementovania princípov deklarovaných inštitucionálnou politikou.

Článok 2 - Všeobecné informácie

Vytvorením inštitucionálnej politiky otvorenej vedy sa sledujú konkrétne tieto ciele:

- vyjadriť podporu hnutiu a národným strategickým prioritám v oblasti otvorenej vedy zo strany inštitúcie,
- nastaviť administratívne a štrukturálne procesy v rámci inštitúcie tak, aby bolo možné implementovať princípy otvorenej vedy v podmienkach danej inštitúcie,
- podporovať zamestnancov inštitúcie s vedeckým zameraním, aby vo svojej vedeckej práci používali nástroje a spôsoby práce v súlade s princípmi otvorenej vedy.

Sformulovaním a prijatím textu inštitucionálnej politiky sa deklaruje dobrá prax, v rámci ktorej inštitúcia svojim zamestnancom odporúča a celkovo podporuje princípy a postupy otvorenej vedy. V súčasnosti niektorí financovatelia výskumu na medzinárodnej úrovni požadujú (resp. začínajú požadovať) povinné publikovanie nimi finančne podporených výstupov vo forme OA.

Príkladom môže byť Európska komisia, ktorá už vyžaduje, aby všetky subjekty participujúce na projektoch Horizont Európa povinne uverejnili recenzované vedecké publikácie v režime OA.¹ V rámci inštitúcie by však zamestnanci a vedenie mali mať možnosť sami sa rozhodnúť, do akej miery budú vyžadovať/podporovať publikovanie vo forme OA, ako aj iné prvky otvorenej vedy.

⁵ BOURKE, T., SACHI, S., SVANTESSON, L.: Open Science Requirements in Horizon Europe for Principal Investigators and Project Managers. EUI Library, 2021, Dostupné na: <https://www.eui.eu/Documents/Research/Library/ResearchGuides/Economics/PDFs/OS-RequirementsHorizonEurope-Library-20211006.pdf>; pozri tiež https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy2020-2024/our-digital-future/open-science_en#future-of-open-science-under-horizon-europe

Pri procese tvorby dokumentu je potrebné špecifikovať, že v rámci politiky sa podporuje, resp. odporúča ukladanie vedeckých výstupov do zvoleného (ideálne OA) repozitára *popri* publikovaní v časopisoch, nie *namiesto* publikovania v časopisoch. Je preto potrebné definovať v rámci inštitucionálnej politiky zelenú a zlatú cestu ako dve z možností otvoreného prístupu.²

Dlhodobým zámerom inštitúcie by malo byť ukladanie publikácií a výskumných dát do repozitára (digitálneho úložiska) – či už inštitucionálneho, odborového alebo univerzálneho –, ktorý by v rámci zachovania autorských práv a vydavateľských podmienok poskytoval (okamžitý alebo oneskorený) otvorený prístup k archivovaným zamestnaneckým dielam/publikáciám.³ V súčasnosti slovenské inštitúcie nie vždy disponujú dostatočným personálnym alebo technickým potenciálom na vytvorenie a dlhodobú správu vlastného inštitucionálneho repozitára, preto sa odporúča využívať aj verejne dostupné nadnárodné repozitáre.

V rámci inštitúcie je osobitne dôležité vysvetľovať jednotlivým aktérom, že ustanovenia o zachovaní a vzdaní sa autorských práv v inštitucionálnej politike zabezpečujú, že autori dodržiavaním politiky budú zároveň dodržiavať autorský zákon. To sa zabezpečuje primárne prostredníctvom udeľovania verejných licencií, ktoré sú priamo v súlade s autorským zákonom SR (Zákon č. 185/2015 Z. z., § 76), napr. otvorené licencie Creative Commons (CC).⁴

Článok 3 - Proces tvorby a implementácia inštitucionálnej politiky otvorenej vedy

Účelom tvorby politiky otvorenej vedy je iniciovať proces osvojenia si princípov otvorenosti, ktorý v ideálnom prípade vyústí do prijatia politiky vo forme dokumentu. Počas tohto procesu jednotlivé strany v inštitúcii zaujmú stanovisko k otvorenej vede a potom vypracujú spoločnú víziu, postoj a spôsob participácie inštitúcie na otvorenej vede. Predpokladom úspechu procesu tvorby politiky je preto participácia všetkých relevantných aktérov v inštitúcii, ktorá je založená na efektívnej koncepcii internej komunikácie. Pri tvorbe politiky otvorenej vedy tiež pomôžu ostatné podporné politiky, smernice alebo metodiky inštitúcie, ako napr. inštrukcie k etike vedeckej činnosti, k publikačnej činnosti a pod.

V rámci metodiky tvorby verejných politík a strategických materiálov⁵ je možné rozlíšiť tieto fázy postupnej tvorby politík:

² Pozri <https://otvorenaveda.cvtisr.sk/zlata-cesta> a <https://otvorenaveda.cvtisr.sk/zelena-cesta>

³ Regíster repozitárov dostupný na <https://v2.sherpa.ac.uk/opensoar>

⁴ Bližšie pozri COLLINS, E., MILLOY, C., STONE, G.: Sprievodca licenciami Creative Commons [nielen] pre autorov monografií z oblasti spoločenských vied. Prekl. Lucia Nižníková. CVTI SR SK : Bratislava, 2021. Dostupné na: <https://otvorenaveda.cvtisr.sk/sprievodca-licenciami-creative-commons-nielen-pre-autorovmonografii-z-oblasti-spolocenskych-vied/>

⁵ <https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2018/10/Priloha-4-1.doc>; Pozri tiež RAMESH, M., HOWLETT, M.P. Studying public policy: policy cycles & policy subsystem. Oxford University Press : Oxford, 2020, 416 str., ISBN 978-0199026142

- Fáza 1** – Identifikácia problému
- Fáza 2** – Nastavenie procesu tvorby
- Fáza 3** – Stanovenie priorít a vlastné vypracovanie
- Fáza 4** – Proces implementácie
- Fáza 5** – Hodnotenie
- Fáza 6** – Komunikácia

Pri procese vytvárania inštitucionálnej politiky otvorenej vedy je preto vhodné zohľadniť nasledujúce kroky, ktoré predstavujú odporúčaný postup tvorby koncepcie dokumentu:

FÁZA 1 - IDENTIFIKÁCIA PROBLÉMU

Vytvorenie novej inštitucionálnej politiky otvorenej vedy, príp. zmena či rozšírenie existujúcej, prebieha ako reakcia na potreby, problémy a aktuálnu situáciu v kontexte národného strategického smerovania otvorenej vedy a výskumu, reflektujúc súčasné podmienky v akademickom a vedeckom prostredí. Je užitočné analyzovať tieto kontextové faktory s cieľom formulovať argumenty za ustanovenie inštitucionálnej politiky a zároveň predvídať opozíciu voči procesu tvorby politiky. Už v tomto ranom štádiu je potrebné rozmýšľať nad organizáciou celého procesu tvorby politiky.

FÁZA 2 - NASTAVENIE PROCESU TVORBY

Tvorba inštitucionálnej politiky je istým typom projektu, ktorý si vyžaduje plánovanie budúcich krokov. Už na začiatku je treba nastaviť optimálny a transparentný systém riadenia tvorby. Za týmto účelom je treba určiť a definovať orgán/pracovnú skupinu a pod., ktorý sa stane garantom tvorby inštitucionálnej politiky a bude zodpovedný za plánovanie, monitorovanie a kontrolu všetkých aspektov procesu. Odporúča sa, aby členmi pracovnej skupiny boli reprezentanti záujmových strán, ktorých sa implementácia a realizácia inštitucionálnej politiky otvorenej vedy priamo týka (napríklad doktorandi, pedagógovia, zamestnanci knižnice, právne oddelenie, univerzitné vydavateľstvo a i.). Treba tiež zdôrazniť, že tvorba politiky si vyžaduje podporu osôb vo vedúcich pozíciách.

Cieľom pracovnej skupiny je:

- zlepšenie horizontálnej komunikácie o priebehu tvorby dokumentu,
- získanie nutnej podpory pre vytvorenia inštitucionálnej politiky (viď. záujmové strany),
- zhromažďovanie užitočných zdrojov dát, informácií a podnetov,
- zlepšenie kvality dokumentu (vd'aka širšej participácii a konsenzu).

V priebehu tvorby inštitucionálnej politiky sa môžu vyskytnúť riziká, ktoré môžu ovplyvniť jej úspešnosť alebo úplne zabrániť vzniku. Odporúča sa identifikovať potenciálne problémy skôr, než sa vyskytnú a nastaviť postupy na zníženie pravdepodobnosti výskytu týchto problémov. Zároveň musí pracovná skupina aj tým pri tvorbe inštitucionálnej politiky zohľadniť legislatívne rámce, ako aj interné strategické dokumenty, inštitucionálne smernice a normy.

FÁZA 3 - STANOVENIE PRIORÍT A VLASTNÉ VYPRACOVANIE

Pri tvorbe politiky je vhodné stanovenie priorít. Prioritizácia je dôležitá najmä v prípadoch, keď nie je k dispozícii dostatok zdrojov pre implementáciu politiky (personálne, finančné a pod.). V samotnom dokumente tak môžu byť (na základe stanovených kritérií) rozlíšené opatrenia, ktorých realizácia je v procese implementácie inštitucionálnej politiky prioritná. Tím pre tvorbu politiky na základe časových požiadaviek zostaví časový harmonogram tvorby inštitucionálnej politiky, ktorý obsahuje kľúčové míľniky na časovej ose tvorby a termín finálneho vyhotovenia.

Návrh inštitucionálnej politiky sa vytvára, opakovane sa reviduje, dopĺňa a/alebo mení po konzultácii s príslušnými inštitucionálnymi orgánmi a inými zainteresovanými stranami. Je veľmi dôležité, aby proces tvorby inštitucionálnej politiky bol transparentne prezentovaný a participatívne komunikovaný. Odporúča sa, aby sa cieľové skupiny inštitucionálnej politiky pozvali do diskusie a aby bol obsah inštitucionálnej politiky konzultovaný na verejnej platforme. Cieľové skupiny sa aktívne podieľajú na výslednej podobe politiky a táto participácia významne uľahčí nasledovnú implementáciu inštitucionálnej politiky, nakoľko je komunita s obsahom inštitucionálnej politiky už interne uzrozmeneá.

Keď sú všetky požadované zmeny prijaté alebo s náležitým odôvodnením zamietnuté, verzia dokumentu, ktorá je pripravená na prijatie, odsúhlasia príslušné orgány inštitúcie. Po zapracovaní výsledných zmien je inštitucionálna politika definitívne prijatá.

FÁZA 4 - PROCES IMPLEMENTÁCIE

Prvým krokom je určenie gestora implementácie inštitucionálnej politiky a jeho tím, ktorý je zodpovedný za implementáciu inštitucionálnej politiky a pravidelné hodnotenie tohto procesu. Implementácia politiky môže byť ponechaná v rukách subjektu, ktorý inštitucionálnu politiku pripravuje, alebo bude zodpovednosť za implementáciu prenesená na iný už existujúci alebo novovytvorený subjekt. Odporúča sa, aby gestor implementácie inštitucionálnej politiky bol členom vedenia, resp. širšieho vedenia inštitúcie, čo pomôže zabezpečiť angažovanosť na najvyššej úrovni už od začiatku implementácie inštitucionálnej politiky.

- prvou úlohou tímu pre implementáciu politiky je zostavenie tzv. hierarchickej štruktúry prác, tzn. ku všetkým opatreniam vytvorených v inštitucionálnej politike tím identifikuje konkrétne činnosti a úlohy, ktoré musia byť realizované.
- ku každej činnosti/úlohe je definovaná jej časová náročnosť (časový harmonogram) a je vytvorený odhad finančných nákladov a iných potrebných zdrojov (personálne, technické). Ku každej činnosti a úlohe sú priradené subjekty alebo osoby zodpovedné za jej vykonanie, tak isto ako subjekty zodpovedné za schvaľovanie jednotlivých krokov implementačného procesu.
- časový harmonogram sa odporúča rozdeliť do jednotlivých fáz implementácie, pričom je vhodné ho prispôbiť členeniu hierarchickej štruktúry prác. Pri zostavovaní hierarchickej štruktúry prác bol určený čas nevyhnutný na splnenie jednotlivých aktivít. V tomto kroku je potrebné časovo previazať plnenie týchto aktivít s prihliadnutím na vzájomnú previazanosť relevantných procesov a ich vzájomnú podmienenosť. Odporúča sa stanoviť míľniky ako kľúčové momenty implementácie inštitucionálnej politiky (napr. dokončenie aktivity umožňujúcej pokračovať v realizácii iných aktivít a pod.).
- v konečnom dôsledku inštitúcia využije výhody otvorenej vedy naplno vtedy, ak dôjde ku zmene kultúry inštitúcie a v spôsobe jej akademickej a vedeckej práce. Z tohto dôvodu sa v určitých prípadoch pri implementácii inštitucionálnej politiky pristupuje ku zmenám v stávajúcom fungovaní interných procesov inštitúcie. Pri zostavovaní hierarchickej štruktúry prác je veľmi dôležité vyhodnotiť, či opatrenie vyžaduje zmenu, prípadne akú veľkú zmenu. Ak má zmena zásadnejší charakter, odporúča sa pri implementácii inštitucionálnej politiky postupovať v súlade s manažérskymi postupmi riadenia zmien a rizík.

FÁZA 5 - HODNOTENIE

V nadväznosti na nastavený spôsob implementácie nastaví tím pre tvorbu inštitucionálnej politiky tiež hodnotiaci plán. Hodnotením sa v kontexte tejto metodiky rozumie proces, ktorý pomôže určiť, či boli zvolené správne nástroje pre implementáciu politiky, či sú dosahované výsledky plánované pri jej formulácii, či existujú preukázateľné súvislosti medzi opatreniami inštitucionálnej politiky a zmenami v spôsoboch fungovaní interných procesov a či sú efektívne čerpané alokované zdroje. Gestor tvorby inštitucionálnej politiky pre otvorenú vedu stanoví hodnotiaci plán určujúci kedy a ako často sa bude hodnotenie vykonávať a aké výstupy z hodnotenia sa budú vytvárať.

FÁZA 6 - KOMUNIKÁCIA

Komunikácia v priebehu tvorby inštitucionálnej politiky, jej cieľov a vplyvov, je jedným z kľúčových prvkov pre úspešnú tvorbu inštitucionálnej politiky a jej implementácie. Na začiatku tvorby inštitucionálnej politiky sa odporúča stanoviť si komunikačný plán určujúci čo bude komunikované, ako a komu. Je treba zdôrazniť, že cieľové skupiny pre komunikáciu tvorby inštitucionálnej politiky a komunikáciu procesu implementácie sa môžu líšiť.

V komunikačnom pláne je tento aspekt dôležité vziať do úvahy, keďže inštitucionálna politika prinesie efektívne výsledky len vtedy, ak sa odporúčania a požiadavky budú šíriť relevantným cieľovým skupinám relevantnými kanálmi. Odporúča sa venovať pozornosť inštitucionálnym newsletterom a bulletinom, webovým stránkam, osobným stretnutiam s vedením inštitúcie, akademickou a študentskou komunitou a zorganizovaniu cieľných podujatí. Je potrebná transparentná prezentácia procesu tvorby politiky vrátane zverejnenia finálnej verzie dokumentu.

Článok 4 - Model a štruktúra inštitucionálnej politiky otvorenej vedy

Slovenské vysoké školy a celkovo inštitúcie vykonávajúce vedu a výskum môžu pri tvorbe vlastného strategického dokumentu inštitucionálnej politiky využiť a adaptovať pre svoje potreby znenie **modelovej politiky otvorenej vedy** pre inštitúcie vykonávajúce vedu a výskum ([Príloha 1](#)).⁶ Model slúži ako vzor alebo šablóna, pomocou ktorej môžu inštitúcie skoncipovať vlastný dokument.

Všetky obsahové náležitosti nemusia byť nevyhnutne uvedené, záleží od potrieb a uváženia tejktovej inštitúcie. Obsahovú štruktúru inštitucionálnej politiky otvorenej vedy tvoria nasledujúce časti, ktoré môžu byť v rámci dokumentu uvedené ako jednotlivé články (inštitúcia môže niektoré články podľa vlastných preferencií vypustiť, resp. zlúčiť, alebo doplniť vlastným obsahom):

1. Preambula
2. Právomoc a účinnosť politiky
3. Základné pojmy
4. Práva, zodpovednosť a povinnosti
5. Otvorený prístup k vedeckým publikáciám
6. Otvorený prístup k výskumným dátam
7. Softvér s otvoreným zdrojovým kódom (Open Source software)
8. Infraštruktúra (budovanie repozitára)
9. Verejné licencie

⁶ Modelová politika je vypracovaná ako súčasť sady nástrojov pre tvorcov politik v oblasti otvorenej vedy a otvoreného prístupu v rámci projektu OpenAIRE Advance financovaného EÚ, ktorý podporuje mandáty otvoreného prístupu v Európe. Navrhovaná koncepcia politiky sa do veľkej miery opiera o proces tvorby politiky UNESCO v oblasti otvorenej vedy a [usmernenia UNESCO pre tvorbu politiky otvoreného prístupu, usmernenia MedOANet pre otvorený prístup, súbor nástrojov PASTEUR4OA](#), a s tým súvisiace [Usmernenia pre politiku](#) (Policy Guidelines), odporúčania pre politiku otvoreného prístupu k výskumným údajom v rámci [projektu RECODE](#), modelovú politiku správy výskumných údajov v rámci [projektu LEARN](#) a [správu SPARC Europe o politike otvorených údajov a otvorenej vedy v Európe](#).

10. Posudzovanie a hodnotenie výskumu
11. Otvorená veda a občianska veda
12. Školenia a vzdelávanie
13. Platnosť politiky (signácia a datovanie)

Článok 5 - Propagácia a vzdelávanie

Vzdelávanie zamestnancov inštitúcie v oblasti otvorenej vedy je neoddeliteľnou súčasťou implementácie politiky otvorenej vedy. Súčasťou vzdelávania je dodržiavanie politiky inštitúcie. V rámci zvyšovania povedomia je potrebné vysvetľovať zainteresovaným stranám, aké konkrétne náležitosti sú spojené s dodržiavaním politiky, aké sú výhody a benefity princípov otvorenej vedy pre výskumníkov, pedagógov, študentov aj iných recipientov politiky inštitúcie a aké pracovné postupy dodržiavať/zmeniť, aby boli v súlade s politikou. Odporúča sa, aby personál knižnice alebo iného relevantného pracoviska zabezpečil vzdelávací program zameraný priamo na problematiku otvorenej vedy a jej aspektov, ktorý sa pravidelne poskytuje cieľovým skupinám politiky otvorenej vedy. Zároveň je treba zabezpečiť vyškolenie školiteľov⁷ na „train the trainer“ báze. Odporúča sa na tieto činnosti zabezpečiť primerané financovanie, pričom by sa mala hľadať súčinnosť s ostatnými externými aj internými zúčastnenými stranami.

Článok 6 - Záverečné ustanovenia

Vzhľadom na meniace sa podmienky v rôznych oblastiach otvorenej vedy, metodické odporúčanie bude aktualizované v pravidelných jednoročných intervaloch. Metodické odporúčania nadobúdajú účinnosť od 1.12.2022.

⁷ Problematike otvorenej vedy a vzdelávaniu v tejto oblasti sa venuje Centrum vedecko-technických informácií SR: <https://otvorenaveda.cvtisr.sk/>

PRÍLOHA 1

MODEL POLITIKY OTVORENEJ VEDY PRE INŠTITÚCIE VYKONÁVAJÚCE VEDU A VÝSKUM

Model inštitucionálnej politiky otvorenej vedy

1. PREAMBULA

1. **[Názov inštitúcie]** rozvíja vedu a šíri vedomosti v prospech spoločnosti prijímaním postupov otvoreného, reprodukovateľného a zodpovedného výskumu.
2. **[Názov inštitúcie]** uznáva „otvorenosť“ ako jeden z hlavných princípov a zaväzuje sa propagovať ju o. i. podnecovaním a podporovaním výskumných procesov a nástrojov, ktoré zlepšujú spoluprácu, umožňujú vytvoriť nové pracovné postupy a sociálne väzby, stimulujú rozširovanie vedomostí, dostupnosť a opätovné použitie výsledkov výskumu, podporujú otvorený prístup k publikáciám a dátam a budujú nevyhnutnú infraštruktúru na podporu otvorenej vedy. V súlade s princípmi otvorenosti **[Názov inštitúcie]** prijíma nasledujúcu politiku:

2. PRÁVOMOC A ÚČINNOSŤ POLITIKY

Politika sa týka všetkých vedecko-výskumných pracovníkov zamestnaných v **[Názov inštitúcie]**. V prípade, že k financovaniu výskumu prispieva tretia strana, **[Názov inštitúcie]** sa bude snažiť o presadzovanie tejto politiky v čo najväčšej možnej miere, s ohľadom na jednotlivé zmluvné vzťahy.

3. ZÁKLADNÉ POJMY

Otvorený prístup (angl. Open Access, OA) znamená online prístup k publikáciám/dátam, ktoré sú bezplatne sprístupnené okamžite alebo s obmedzeným časovým embargom pri dodržaní autorských práv a práv duševného vlastníctva.

Zelená cesta otvoreného prístupu je otvorený prístup uskutočňovaný prostredníctvom repozitárov a online úložísk. Článok, monografiu alebo dáta ukladá samotný autor alebo jeho zástupca (tzv. autoarchivácia) v čase publikovania alebo bezprostredne po publikovaní. Zlatá cesta otvoreného prístupu znamená publikovanie v časopisoch a knižných publikáciách s okamžitým otvoreným prístupom, pričom finančné náklady na publikovanie (APC/BPC, Article Processing Charges/Book Processing Charges) znáša autor/inštitúcia/grantová agentúra).

Otvorené vzdelávacie zdroje sú “vzdelávacie a výskumné materiály na akomkoľvek médiu, digitálnom alebo inom, ktoré sú vo verejnej doméne alebo boli zverejnené pod licenciou, ktorá povoľuje **bezplatný prístup, použitie, adaptáciu a redistribúciu** so žiadnymi alebo obmedzenými reštrikciami” ([UNESCO](#)).

Otvorené recenzovanie (Open Peer Review) odkazuje na vedecké recenzné mechanizmy, pri ktorých buď jednak totožnosť recenzenta, jednak autora nie je skrytá. Aktéri recenzného a publikačného procesu nie sú anonymizovaní a recenzné posudky sú otvorene prístupné.

Publikácia je recenzovaná, zverejnená alebo publikovaná práca vedeckovýskumných pracovníkov. Publikáciou sa rozumie článok v časopise, príspevok v zborníku, monografia, kapitola v monografii, výskumná správa a iné dokumenty, ktoré vznikli ako publikačný výstup vedeckého projektu.

Výskumné dáta sú dáta v akomkoľvek formáte alebo forme zhromaždené, pozorované, generované, vytvorené a získané počas celého priebehu výskumného projektu. To zahŕňa numerické, popisné, zvukové, vizuálne alebo fyzické formy zaznamenané pracovníkom **[Názov inštitúcie]**, generované zariadením alebo odvodené z modelov a simulácií.

Plán manažmentu dát alebo DMP (z angl. Data management plan) je formálny dokument, ktorý opisuje, ako sa bude s výskumnými dátami narábať tak počas výskumného procesu, ako aj po jeho ukončení. Plán manažmentu dát konkretizuje, akým spôsobom budú dáta uchovávané, zabezpečené a spravované, pričom sa odporúča dodržiavanie princípov FAIR.

FAIR princípy tvoria súbor pokynov a štandardov vo svete vedy a výskumu, ktoré by sa mali zohľadňovať pri publikovaní výskumných dát. FAIR je skratka pozostávajúca zo štyroch slov označujúcich že zdieľané výskumné dáta musia byť nájditel'né/vyhľadateľné (**F**indable), prístupné (**A**ccessible), interoperabilné/vzájomne súčinné (**I**nteroperable) a opätovne použiteľné (**R**eusable).

Digitálna kópia je elektronická kópia publikácie. Môže ísť o predbežný dokument pred jeho recenzovaním a publikovaním (preprint), konečnú verziu recenzovaného autorského rukopisu prijatého na publikovanie po recenznom konaní (postprint) alebo už vydanú publikáciu.

Verejná (otvorená) licencia je právnym úkonom voči neurčitém osobám, ktorá chráni práva autora a zároveň používateľom dáva slobodu na opätovné použitie, zdieľanie, šírenie a modifikovanie publikácie.

Metadáta sú údaje použité na popis, vyhľadávanie a správu publikácií. Spravidla ide o názov publikácie, autorské údaje, názov časopisu/zborníka, vydavateľské údaje, dátum publikovania, DOI, ISBN/ISSN a i.

Softvér s voľne dostupným zdrojovým kódom (Open source softvér) vo všeobecnosti zahŕňa softvér, ktorého zdrojový kód je verejne prístupný spôsobom čitateľným pre ľudí a stroje v modifikovateľnom formáte pod otvorenou licenciou, ktorá udeľuje ostatným právo používať, upravovať, rozširovať, vytvárať odvodené diela, zdieľať softvér, jeho zdrojový kód alebo dizajn.

Občianska veda zastrešuje participáciu verejnosti na vedeckých projektoch. Prostredníctvom občianskej vedy sa občania môžu podieľať na mnohých fázach vedeckého procesu, od návrhu výskumnej otázky cez zber údajov, interpretáciu a analýzu údajov až po publikovanie a šírenie výsledkov. Občianska veda má potenciál zvýšiť povedomie o vede a posilniť spoluprácu s vedeckou komunitou, čo otvára nové možnosti nielen pre rozvoj vedy, ale aj spoločnosti.

4. PRÁVA, ZODPOVEDNOSŤ A POVINNOSTI

[Názov inštitúcie] je zodpovedná za:

1. Podporu a posilňovanie princípov otvorenej vedy prostredníctvom vzdelávania, školení a aktivít zameraných na zvyšovanie povedomia výskumných pracovníkov a ostatných zamestnancov spolu s poskytovaním nevyhnutnej infraštruktúry a financovania na podporu tohto prechodu. Nádobúdanie zručností v oblasti otvorenej vedy by malo byť neoddeliteľnou súčasťou odbornej prípravy a kariérneho rastu výskumných pracovníkov.
2. Používanie unifikovaných trvalých identifikátorov, a to ORCID ID pre jednoznačnú identifikáciu výskumných pracovníkov **[Názov inštitúcie]** v digitálnom priestore a identifikátor digitálnych objektov DOI pre jednoznačnú identifikáciu výstupov vedeckej činnosti **[Názov inštitúcie]**.
3. Vymenovanie pracovníka zodpovedného za agendu výskumných dát, vrátane otázok spojených s vypracovávaním⁸ plánov manažmentu dát (Data management plan, ďalej len DMP), za dodržiavanie národných a európskych zákonov a štandardov vo veci kurátorstva a správy dát.⁹

⁸ Napr. pomocou online nástroja [Argos](#).

⁹ Porov. Zákon o slobodnom prístupe k informáciám (novela 2022):

<https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=8669>; Národná koncepcia informatizácie verejnej správy, oddiel otvorené údaje (6.2.7), s. 45n: https://www.mirri.gov.sk/wpcontent/uploads/2018/10/NKIVS-SR_2016-1.pdf; European Commission's Guidelines on FAIR data management: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oadata-mgt_en.pdf; Smernica (EÚ) 2019/1024 o otvorených dátach a opakovanom použití informácií verejného sektora - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:32019L1024>

4. Vytvorenie a poskytovanie mechanizmov a služieb na ukladanie, ochranu, registráciu, distribúciu digitálneho obsahu a poskytovanie pokročilých nástrojov na vyhľadávanie, navigáciu a otvorený prístup k tomuto obsahu.
5. Začlenenie postupov otvorenej vedy do náborových a hodnotiacich kritérií nad rámec samotného otvoreného prístupu k publikáciám a dátam, ako napríklad participácia na projektoch občianskej vedy, využívanie možnosti otvoreného recenzného konania alebo využívanie a tvorba otvorených vzdelávacích zdrojov a otvorených metód.
6. Monitoring dopadu inštitucionálnej politiky pomocou štatistických údajov získaných prostredníctvom indexovacích online služieb referujúcich o použití (prístupe a stiahnutiach), a to za jednotlivú publikáciu/oddelenie/inštitút a podobne.
7. Monitoring a zhromažďovanie informácií týkajúcich sa finančných nákladov na publikovanie prostredníctvom zelenej a zlatej cesty **[Názov inštitúcie]**, čo umožňuje kontrolu efektivity vynakladaných finančných zdrojov.
8. Ak relevantné, zabezpečiť súlad inštitucionálneho repozitára a ďalšej výskumnej infraštruktúry s požiadavkami na certifikáciu vo vzťahu k princípom FAIR a technickým špecifikáciám Európskeho cloudu otvorenej vedy ([European Open Science Cloud](#), ďalej len EOSC).
9. Vypracovanie a implementáciu politiky verejných licencií, ktorá nariaďuje koherentný a komplexný súbor licencií na zverejňovanie publikácií a dát.
10. Tvorbu a udržiavanie komplexnej dokumentácie vo veci práv duševného vlastníctva pre všetky zverejnené výstupy vedy a výskumu.
11. Implementáciu tejto politiky a jej evaluáciu. Cieľom je pravidelné monitorovanie efektívnosti a reálneho dopadu prijatia politiky, resp. identifikovanie nedostatkov v prijatých opatreniach.

Vedecko-výskumní pracovníci sú zodpovední za:

1. Sprístupňovanie a manažment vedeckých výstupov a vzdelávacích zdrojov v súlade s princípmi a požiadavkami tejto politiky.
2. Prípadnú predregistráciu návrhov nových výskumných projektov **[Názov inštitúcie]** na vhodnej online platforme¹⁰ s cieľom zabezpečiť im primeranú inštitucionálnu podporu.
3. Dodržiavanie organizačných, regulačných, inštitucionálnych a iných zmluvných a právnych požiadaviek spojených s produkciou, spravovaním, uložením, manažmentom a distribúciou vedeckých výstupov.
4. Zabezpečenie, že zásady upravujúce zaobchádzanie s dátami (v súlade s touto politikou a mandátmi financovateľov výskumu) budú zahrnuté v pláne manažmentu dát (DMP), vrátane plánu ich udržateľnosti.
5. Výber vhodného typu verejnej licencie a vypracovanie dokumentácie k právam duševného vlastníctva pri každom vedeckom projekte.

5. OTVORENÝ PRÍSTUP K VEDECKÝM PUBLIKÁCIÁM

[Názov inštitúcie]:

1. Vyžaduje od vedecko-výskumných pracovníkov, aby v maximálne možnej miere sprístupnili vedecké publikačné výstupy a vzdelávacie informačné zdroje v režime otvoreného prístupu, a to:
 - a. formou zeleného otvoreného prístupu: uložením do repozitára (alebo iného vhodného úložiska) strojom čitateľnú elektronickú kópiu plného textu (publikovaného článku alebo finálnu verziu zrecenzovaného rukopisu) a súvisiace metadáta pred, počas alebo po publikovaní. **[Názov inštitúcie]** vyžaduje, aby plný text publikačného výstupu bol verejne dostupný pod štandardnou otvorenou verejnou licenciou najneskôr do 6 mesiacov po vydaní (alebo 12 mesiacov pre publikácie z oblasti spoločenských a humanitných vied).
 - b. formou zlatého otvoreného prístupu: publikovaním v režime otvoreného prístupu u overených a dôveryhodných vydavateľov spĺňajúcich vysoké etické štandardy vedeckého publikovania. Odporúča autorom využiť možnosti súbežného uloženia publikácie na vhodnej platforme (vid' zelený otvorený prístup), ak to vydavateľ umožňuje.

¹⁰ Napr. <https://www.cos.io/initiatives/prereg> alebo <https://aspredicted.org>

2. Vyžaduje, aby v prípade publikácií publikovaných bez otvoreného prístupu boli metadáta otvorené a verejne prístupné s cieľom zvýšiť viditeľnosť publikačných výstupov.
3. Na účely individuálneho a inštitucionálneho hodnotenia výsledkov výskumu inštitúcie a jej zamestnancov, **[Názov inštitúcie]** berie do úvahy publikácie, ktorých metadáta a plné texty sú prístupné v režime otvoreného prístupu podľa vyššie uvedených požiadaviek.
4. Podporuje svojich zamestnancov, aby si ponechali autorské práva a aby vydavateľom dávali len licencie nevyhnutné na publikovanie.
5. Povzbudzuje výskumných pracovníkov, aby do repozitára alebo iného vhodného úložiska ukladali aj publikácie napísané pred dátumom účinnosti tejto politiky a podľa možnosti ich sprístupnili v režime otvoreného prístupu.

6. OTVORENÝ PRÍSTUP K VÝSKUMNÝM DÁTAM

[Názov inštitúcie]:

1. Vyžaduje od výskumníkov, aby dáta potrebné na validáciu výsledkov prezentovaných vo vedeckých publikáciách uchovávali v inštitucionálnom repozitári [názov repozitára], prípadne v inom vhodnom dátovom úložisku, a to „otvorené v miere ako je možné a zatvorené v miere ako je potrebné“. Výskumné dáta musia byť poskytované s trvalými identifikátormi.
2. Vyžaduje, aby sa s dátami a službami zaobchádzalo v súlade s princípmi otvorenosti a FAIR (t.j. vyhľadateľné, dostupné, interoperabilné a opakovane použiteľné). Dáta musia byť vyhľadateľné a kedykoľvek dostupné, čo umožňuje ich verifikáciu a replikovanie pri eventuálnom ďalšom výskume.
3. Ak dáta nemôžu byť otvorené z dôvodov ochrany súkromia, ochrany práv duševného vlastníctva alebo iných zákonných dôvodov, musí to byť jasné vysvetlené. Vo všetkých prípadoch sa odporúča poskytnúť metadáta zabezpečujúce vyhľadateľnosť výskumných dát.
4. Citlivé dáta sa riadia princípmi FAIR a sú spracované tak, aby bola zaručená ich ochrana aj v budúcnosti (napr. pomocou anonymizácie, pseudonymizácie alebo enkrypcie). Pre podporované typy dát sa odporúča ich anonymizácia prostredníctvom anonymizačného nástroja Amnesia.¹¹
5. Vyžaduje, aby vedecký pracovník pred začiatkom vedeckého projektu vypracoval DMP a uistil sa, že v priebehu vedeckého projektu je vždy aktuálny a zároveň sprístupnený na vhodnej verejnej prístupnej platforme.
5. Vyžaduje od výskumníkov, aby definovali práva na využitie výsledkov výskumu po ukončení projektu pridelením vhodných verejných licencií.
6. Podporuje európsku iniciatívu EOSC a v rámci možností svoje výskumné dáta harmonizuje so štandardmi Európskeho cloudu otvorenej vedy (EOSC).¹²
7. Vyžaduje, aby sa dáta uchovávali po dobu určenú príslušnou výskumnou komunitou.
8. Najnižšia doba archivácie pre výskumné dáta je 10 rokov po pridelení trvalého identifikátora. V prípade, že tieto záznamy musia byť vymazané alebo zničené po uplynutí doby požadovanej archivácie alebo zo zákonných a etických dôvodov, musia sa pri takýchto postupoch zohľadniť všetky právne a etické hľadiská.

7. SOFTVÉR S OTVORENÝM ZDROJOVÝM KÓDOM (OPEN SOURCE SOFTVÉR)

[Názov inštitúcie]:

1. Odporúča vedeckým pracovníkom zmaximalizovať dostupnosť softvéru a zdrojového kódu tak, ako je možné do miery, ktorá je nutná s ohľadom na práva duševného vlastníctva, etické štandardy, GDPR a stupeň dôvernosti v rámci jednotlivých projektov.
2. Open source softvér vo všeobecnosti zahŕňa softvér, ktorého zdrojový kód je verejne prístupný spôsobom čitateľným pre ľudí a stroje v modifikovateľnom formáte pod otvorenou licenciou, ktorá udeľuje ostatným právo používať, pristupovať, upravovať, rozširovať, vytvárať odvodené diela, zdieľať softvér, jeho zdrojový kód alebo dizajn.

¹¹ <https://amnesia.openaire.eu>

¹² <https://eosc-portal.eu/providers-documentation>

3. Postupuje v súlade s odporúčaniami Open Source Initiative.^{13,14}
4. Zdrojový kód musí byť súčasťou zverejneného softvéru a prístupný na voľne prístupných úložiskách. Vybraná verejná licencia musí umožňovať úpravy, odvodené diela a zdieľanie za rovnakých alebo kompatibilných podmienok.
5. Ak zdrojový kód umožňuje reprodukovateľnosť výskumného procesu, **[Názov inštitúcie]** vyžaduje, aby bol zverejnený vrátane špecifikácie prostredia potrebného na jeho kompiláciu a spustenie.
6. Podporuje európsku iniciatívu EOSC a v relevantných prípadoch a v rámci možností svoj softvér s otvoreným zdrojovým kódom harmonizuje so štandardmi EOSC.¹⁵

8. INFRAŠTRUKTÚRA

1. Zabezpečiť, aby **[názov repozitára]** spĺňal overené štandardy FAIR a bol harmonizovaný so štandardmi EOSC.
2. Zabezpečiť, aby **[názov repozitára]** bol registrovaný v príslušných registroch ako je ROAR alebo DOAR.¹⁶

9. VEREJNÉ LICENCIE

[Názov inštitúcie]:

1. Pre vedecké výstupy a publikácie (články v časopisoch alebo konferenčné zborníky), ktoré budú publikované v režime otvoreného prístupu odporúča použiť vybranú verejnú licenciu Creative Commons. Použitie verejnej licencie upravuje Autorský zákon č. 185/2015 Z. z. (§ 76).
2. Ak sú výskumné dáta súčasťou databázy alebo súboru dát/datasetu (neštruktúrované dáta), odporúča použiť licenciu Creative Commons Zero (CC0)¹⁷. Toto sa nevzťahuje na dáta, ktoré nemôžu byť verejne prístupné (ako napr. citlivé dáta, ochrana práv duševného vlastníctva a i.)
3. Pre otvorené zdrojové kódy alebo open source softvér odporúča licencie, ktorá patria pod štandard SPDX (The Software Package Data Exchange)¹⁸ a zároveň sú schválené iniciatívou Open Source Initiative.¹⁹ Špecifikácia SPDX je uznávaná ako medzinárodný otvorený štandard pre bezpečnosť a súlad s licenciami ako ISO/IEC 5962:2021.²⁰ SPDX má vytvorený zoznam licencií, ktorý obsahuje bežne nájditelné licencie a výnimky používané v slobodnom, otvorenom a kolaboratívnom softvéri, dátach, hardvéri alebo dokumentácii. Zoznam licencií SPDX²¹ obsahuje štandardizovaný krátky identifikátor, celé meno, text licencie a trvalú URL pre každú licenciu.

10. POSUDZOVANIE A HODNOTENIE VÝSKUMU

[Názov inštitúcie]:

1. V spolupráci s financujúcimi agentúrami, inštitucionálnymi oddeleniami a inými príslušnými orgánmi začínajúcimi jednotkami vyvíja rámec na posudzovanie a hodnotenie výskumu, ktorý stimuluje kvalitu výskumu a dobrú prax v zmysle otvorenej vedy. Podporuje hodnotiace postupy v nadväznosti na európsky vývoj v tejto oblasti a prácu pracovnej skupiny Európskej komisie k reforme hodnotenia vedy a výskumu.²²

¹³ <https://opensource.org>

¹⁴ distribuovaný pod touto licenciou spĺňať, aby mohol byť označený ako „softvér s otvoreným zdrojovým kódom. Pozri <https://opensource.org/osd>

¹⁵ <https://eosc-portal.eu/providers-documentation>

¹⁶ <https://roarmap.eprints.org/>, <https://v2.sherpa.ac.uk/opensoar>

¹⁷ <https://creativecommons.org/share-your-work/public-domain/cc0>

¹⁸ <https://spdx.dev>

¹⁹ <https://opensource.org/licenses/alphabetical>

²⁰ Link na ISO normu SPDX <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:5962:ed-1:v1:en>

²¹ Zoznam licencií <https://spdx.org/license>

²² https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/process-towards-agreement-reforming-research-assessment-2022-01-18_en

2. Vytvára mechanizmy odmeňovania výskumných pracovníkov v súlade s princípmi otvorenej vedy (napríklad zdieľanie predbežných výsledkov prostredníctvom verejne prístupných platforiem, používanie otvoreného softvéru a ďalších nástrojov participácia na otvorených kolaboratívnych projektoch ako je občianska veda a podobne).

11. OTVORENÁ VEDA A OBČIANSKA VEDA

[Názov inštitúcie] podporuje projekty občianskej vedy a podľa možností prepája študijné programy a osnovy s týmito projektmi ako jedným z prostriedkov na obohatenie modelov tvorby a obehu vedomostí na univerzite a mimo nej; zapája študentov do fázy navrhovania takýchto projektov v rámci metódy aktívneho učenia a osobnej odbornej praxe; investuje do internej odbornej prípravy s cieľom zvyšovať povedomie a budovať kapacity pre účasť študentov na projektoch občianskej vedy; odmeňuje činnosť študentov ako účastníkov projektov občianskej vedy v systéme individuálneho hodnotenia a/alebo v rámci odmien za vynikajúce študijné výsledky.

12. ŠKOLENIA A VZDELÁVANIE

1. Inštitucionálna knižnica alebo iná organizačná zložka **[Názov inštitúcie]** v spolupráci s inými oddeleniami inštitúcie (ako sú oddelenie právnych služieb, centrum ďalšieho vzdelávania, oddelenie projektov apod.) zabezpečujú školenia a formy vzdelávania s cieľom uľahčiť prijatie otvorenej vedy a vybaviť výskumníkov, knihovníkov a iný podporný personál nevyhnutnými zručnosťami a odbornosťou. Vzdelávanie zahŕňa osvojenie si zručností nevyhnutných pre publikovanie v režime otvoreného prístupu, informovanosť o verejných licenciách, ako aj správu a uchovávanie výskumných dát.
2. Školenia zohľadňujú potreby rôznych vedných disciplín, sú určené pre rôzne stupne vedeckej kariéry a začlenené do internej štruktúry systémového vzdelávania **[Názov inštitúcie]**.

13. PLATNOSŤ POLITIKY

Túto politiku aktualizuje **[Funkcia a meno zodpovednej osoby]** z **[Názov inštitúcie]** každé **[dva roky]**.

Schválil **[meno]**

Účinná od **[deň/mesiac/rok]**

